

Hever fanen for fri kjønnsflyt

Per Halvorsen
journalist

Sexologiprofessor Elsa Almås mener vi er på god vei til å skrote tokjønnsmodellen. Nå vil hun omfordele makta til dem som bestemmer hvem som skal behandles for kjønnsinkongruens.

Du skal ikke ha oppholdt deg lenge i sosiale medier der kjønn og kjønns mangfold står på dagsordenen, før du risikerer at temperaturen sender deg på dør med brannsåre på ørene og avsvidde øyebryn. Få andre temaer mobiliserer såpass harde fronter og hatsk vokabular. Sexolog Elsa Almås, som selv har svart belte i kjønnsdebatt, synes ikke det er så enkelt å manøvrere, hun heller.

– Vi blir jo alle utfordret av den ikke-binære tankegangen. Selv har jeg måttet snu rundt på hjernen min mange ganger for å kunne tenke konstruktivt om kjønn. Vi trenger hjelp til å orientere oss alle sammen, sier hun.

I et fagessay i septemberutgaven av Psykologtidsskriftet tar hun oss med på en høyst personlig og faglig reise der utgangspunktet er et oppgjør med tokjønnsmodellen, og der et absolutt endepunkt ifølge Almås er vanskelig å tenke seg, nettopp fordi det underslår mangfoldet i den menneskelige natur. Det er dette mangfoldet hun har gjort det til en livsoppgave å fremme.

– Det er jo ideolog jeg er. Jeg drives av ideer om at noe kan bli bedre enn det er i øyeblikket, sier hun.

... hvis transkvinner skal inn på kvinners (les: terfs) område, ødelegger det noen forestillinger om hva menn er

–#Kan en bli så ideologisk at man blir uimottakelig for ny kunnskap som ikke harmonerer med ideologien?

– Ja, men jeg mener selv jeg er god til å ta imot ny kunnskap. Det fineste nyordet på 90-tallet var dekonstruksjon. Man må ha en fleksibel hjerne. Jeg leser forskningsartikler hver dag. Ukentlig får jeg ny kunnskap som endrer på oppfatningene og tankene mine.

Tokjønnsmodell for fall

I fagessayet sitt utfordrer hun dem som tror at tokjønnsmodellen har vært en fastspikret størrelse siden fikenblader fortsatt var på moten. Hun er innom både Platons beskrivelse av androgynitet i Drikkegildet i Athen og én-kjønnsmodellen til den greske legen og filosofen Claudius Galenus. Drøye hundre år etter Kristus postulerte han at kvinner egentlig er menn. At vi bare tror de er noe annet fordi kjønnsorganene deres holder seg på innsiden av mangel på «vital hete».

Selv utviklet Almås i sin tid den såkalte tilhørighetsmodellen sammen med livsledsager Esben Esther Pirelli Benestad. Modellen opererer med flere kategorier og nivåer for kjønn: mann, kvinne, verken mann eller kvinne, både mann og kvinne etc. En modell som til en viss grad foregriper uttrykkene som vi gradvis er blitt kjent med i populærkulturen, enten det er cis, ikke-binær, trans eller noe annet.

Det har skjedd en positiv utvikling, slår hun fast. I land som Australia, Nepal, India, Pakistan, Bangladesh, New Zealand og Tyskland har de allerede sagt farvel til tokjønnsmodellen, og åpnet for tre juridiske kjønn. I Norge, 50 år etter at vi opphevet «homoparagrafen» i straffeloven, utredes det om vi

skal anerkjenne et tredje juridisk kjønn – det vi omtaler som «hen». Men veien har vært lang. Almås har stått i kampen for økt kjønns mangfold siden slutten av 70-tallet. Så sent som i 2008 møtte hun for første gang en trans uten skam. I dag er aksepten langt større, men også den økende toleransen har sin pris:

Først og fremst må vi etablere tilbud som gjør det enklere å bekrefte kjønn

– At trans nå har blitt anerkjent som en del av et naturlig mangfold, provoserer alle som tviholder på tokjønnsmodellen. De føler seg truet og blir mer aggressive, hevder hun.

– *Kan du forstå at eksempelvis tradisjonelle kvinneaktivistmiljøer føler seg truet av oppgjøret med ideen om at det bare fins to kjønn?*

– Jeg skjønner at det kan undergrave premisset for kvinnekampen. Tradisjonell kvinnekamp forutsetter jo at menn er fienden. Og hvis transkvinner skal inn på kvinners (les: terfs) område, ødelegger det noen forestillinger om hva menn er. Feminisme og kvinnekamp trenger vi fremdeles, ikke minst i arbeidslivet. Men den kampen må ikke stå i veien for å endre hvordan vi tenker om kjønn, sier Almås.

– *Hva mener du er den sikreste kunnskapen vi i dag har om hvordan mennesker etablerer kjønnsidentitet?*

– At kjønn er en egenskap som er basert på flere faktorer; biologi, sosiale forhold og psykologisk utvikling, og sannsynligvis er sterkt påvirket av hjernestrukturer. Det er rimelig å forstå hjernen slik at noen har mer faste hjernestrukturer og andre har mer åpne. For noen er kjønn derfor en fasttømret størrelse, for andre er det mer flytende.

Brysom biologi

– *Man kan få inntrykk av at de som er ivrigst til å fremme kjønns mangfold, er de som i størst grad underkjenner biologien som kjønnsdefinerende faktor?*

– Det har vært en tradisjon som har vært veldig biologi-negativ fordi det har vært en oppfatning om at biologien har vært veldig determinerende for utforming av kjønnsidentitet. Jeg mener biologien er mye mer mangfoldig enn at den kan tas til inntekt for determinerende strukturer. For meg har det vært viktig å innse at også biologien er mulig å dekonstruere.

– *Hvordan kan vi dekonstruere biologien?*

Transfolk flest har jo ikke psykiske problemer

– Forskning på epigenetikk viser hvordan biologien blir påvirket av miljømessige forhold. Det vi gjør, spiller inn på biologien. Gener kan skrues av og på, og i dag vet vi for eksempel at vi kan arve læring, og at nervesystemet ikke er en fasttømret organisme.

– *I essayet ditt refererer du en amerikansk undersøkelse blant flere tusentalls transpersoner som ble bedt om å definere sin egen kjønnsidentitet med så mange ord de ønsket. Resultatet var 500 unike begreper. Hvor mange ulike begreper for kjønn tåler vi?*

– Vi må tåle de begrepene folk selv bruker Men jeg synes det er nyttig å tenke at kjønn er flytende og består av flere dimensjoner. Innen et slikt kjønnsunivers kan vi ha uendelig mange selvpoppfatninger, men kulturen vil nok ha behov for å lage noen kategoriseringer – for ordens skyld.

Hvem skal ha adgang til hvilken garderobe? Hvem skal konkurrere med hvem på idrettsbanen? Almås har et avslappet forhold til de praktiske utfordringene som flyter opp side om side med de nye kjønnskategoriene.

– *Skjønner du at folk kan bli forvirret?*

– Ja, men først og fremst er jeg imponert over hvem som ikke blir forvirret, sier hun.

Hun forteller om en 82 år gammel dame hun nylig møtte i et bursdagsselskap. Damen var oppriktig indignert over all hetsen mot transer. Hun skjønnte ikke problemet. Det var innlysende for henne at kjønn er en flerdimensjonal størrelse.

– Jeg tror hun er mer representativ enn de mest høyrøstede motstanderne av kjønns mangfold i sosiale medier. Det er overraskende mange som ikke ser dette som noe problem.

Vil spre makta

– *Hva slags tilbud bør helsevesenet gi folk med kjønnsinkongruens?*

– Først og fremst må vi etablere tilbud som gjør det enklere å bekrefte kjønn, sier hun.

– Det forutsetter at vi utdanner mer helsepersonell på kjønn og seksualitet. Er du overlege i nevrologi, kan du i dag jobbe med trans uten noen som helst forhåndskunnskaper om kjønn og seksualitet.

Almås bemerker selv at hun her begynner å svinge med øksa.

– Det er noen som har for mye makt. De stopper utviklingen.

– *Hvem har for mye makt?*

– Rikshospitalet. Vi bør spre makta.

Les kommentar fra Rikshospitalet.

Sexologen har lenge stått på barrikadene for å etablere regionale lavterskeltilbud som kan henvise til kjønnskorrigerende, eller det hun selv betegner som kjønnsbekreftende behandling. Regionale rådgivningstilbud fins (se Fra utenforskap til fellesskap) men de kan altså ikke iverksette behandling på selvstendig grunnlag. Det er det bare Nasjonal behandlingstjeneste for kjønnsinkongruens på Rikshospitalet som kan.

Tematikken er kontroversiell, ikke bare i Norge. I sommer stengte britiske helsemyndigheter The Tavistock Centre. Klinikken har siden 1989 vært Storbritannias tilbud om kjønnsbekreftende behandling for barn og unge. Grunnlaget for stengingen var blant annet en rapport som problematiserte at unge mennesker med uklar kjønnsidentitet ifølge enkelte britiske medier nærmest ble satt på «fast track» for kjønnskorrigerende behandling, en behandling som noen av dem siden angret bittert på. Almås beklager stengningen. Hun mener det blir grunnleggende feil at det hun oppfatter som et fåtall angrende, skal avgjøre eksistensen til et tilbud som hun mener svært mange har glede av.

– De fleste er fornøyd

– *Vi bør vel ikke bagatellisere konsekvensene for den som kanskje ikke var moden nok til å ta avgjørelsen om kjønnsendrende behandling, og som skulle ønske at kjønnsendringen var ugjort?*

– Å begynne med eksempelvis testosteron innebærer stemmefall og at man bygger muskler. I motsetning til pubertetsutsettende behandling er dette irreversibelt, og det må pasienten selvsagt bli informert om, sier hun.

– Men det blir feil å nekte en generasjon med kjønnsinkongruens hjelp fordi leger skal være sikre på at de ikke gjør feil, eller at enkelte pasienter angrer seg.

Hun viser til undersøkelser som tyder på at 98 prosent er fornøyd (Dhejne, 2014) med kjønnsjusterende behandling, og at bare to prosent, eller 0,6 i en studie fra Nederland, angrer seg. Selv opplever hun at færre enn før med kjønnsinkongruens ønsker medisinske eller kirurgiske inngrep, og at de isteden vil ha anerkjennelse for de kroppene de har.

– Med aksept for større mangfold tror jeg behovet for kroppsendringer blir mindre. Det er viktig at man ikke blir presset inn i det ene eller det andre kjønn, med de kravene som cis-normativiteten setter.

Advarer mot psykopatologisering

– *Du advarer psykologer som tar imot pasienter med kjønnsinkongruens, mot å sette i verk utredning av psykopatologi fordi det kan være krenkende. Hvordan kan det være krenkende?*

– Mange behandlere har tenkt at kjønnsinkongruens er et resultat av psykopatologi, eksempelvis et resultat av feil identifikasjon med mor og far. Hvis dette er utgangspunktet for en eventuell utredning, kan det bære galt av sted. Transfolk flest har jo ikke psykiske problemer. Samtidig er det ikke uventet at folk som har levd med å være feilkjønn, vil utvikle angst, depresjon eller andre psykiske problemer. Noen har vokst opp i transfobe familier. De skal selvsagt få hjelp som alle andre om de utvikler psykiske helseproblemer.

– *Hva er det viktigste rådet du vil gi psykologer som blir oppsøkt av personer med kjønnsinkongruens?*

– Å fremstå anerkjennende og respektfull. Vi må slutte å forestille oss at det fins objektive kriterier for kjønnsidentitet, sier Almås.

– Kjønnsidentiteten kan ikke overprøves av andre enn den som eier den. Heller ikke av psykologer. Når andre aksepterer oss slik vi oppfatter oss selv, skapes tilhørighet. Den typen aksept er kanskje det viktigste psykologer kan bidra med.

Referanser

Dhejne, C., Öberg, K., Arver, S., Landén, M. (2014). An Analysis of All Applications for Sex Reassignment Surgery in Sweden, 1960–2010: Prevalence, Incidence, and Regrets. *Archives of Sexual Behavior*, 43(8), <https://doi.org/10.1007/s10508-014-0300-8>